

**CULTUURPARTICIPATIE IN VLAANDEREN:
EEN TOETSING VAN DE THESE VAN
DE CULTURELE OMNIVOOR**

Alexander Vander Stichele & Rudi Laermans

1. INLEIDING (1)

Ondanks het onmiskenbare belang van Pierre Bourdieu voor de sociologie in het algemeen en de cultuursociologie in het bijzonder blijkt het door hem ontworpen theoretische raamwerk niet altijd even naadloos bij de hedendaagse realiteit aan te sluiten. Zo ook wat betreft cultuurparticipatiegedrag. Bourdieu (1984 [1979]) gaat er bij zijn onderverdeling van de maatschappij in drie afzonderlijke klassen namelijk vanuit dat deze, op basis van de klassenspecifieke habitus, elk op zich gekenmerkt worden door een eigen smaakpatroon. Hierbij zou de hoogste klasse zich van de andere klassen onderscheiden door een exclusieve voorkeur voor wat dan bij hem de legitieme cultuur heet. Recent onderzoek lijkt deze hypothese tegen te spreken. Het cultuurparticipatiepatroon van de hoogste statusgroepen zou namelijk steeds meer kunnen omschreven worden als 'omnivoor' (Peterson & Simkus, 1992). Dit houdt in dat ze naast deelname aan de traditionele schone kunsten ook steeds meer het terrein van de populaire cultuur verkennen.

In dit artikel gaan we, middels latente-klasse analyse, na in welke mate er verschillende cultuurparticipatiepatronen te onderscheiden zijn bij de Vlaamse bevolking. Op deze wijze wensen we na te gaan of de hier boven beschreven these van de culturele omnivoor ook in Vlaanderen opgang maakt. Voor onze analyse deden we beroep op data van de Afdeling Planning en Statistiek van de Vlaamse Gemeenschap uit 2000. De analyse leverde een 6 klassenmodel op dat, op basis van verschillen en gelijkenissen in participatiefrequentie en participatiemodus, samengevat kan worden in drie clustergroepen van telkens twee clusters. De variabelen opleiding en leeftijd blijken bepalend te zijn voor de verschillen tussen én

binnen de clustergroepen. Toetsing van ons model op basis van de APS-data uit 2001 leverde een gelijkaardige clusteroplossing op.

2. VAN EXCLUSIEVE CULTUURSNABS...

Tot voor kort leverde het oeuvre van Pierre Bourdieu het belangrijkste conceptuele en theoretische raamwerk voor onderzoek aangaande cultuurparticipatie. Gebruik makend van heel wat empirisch materiaal had hij in zijn hoofdwerk 'La Distinction' (1984 [1979]) immers op min of meer overtuigende manier aangetoond dat er een structurele homologie bestaat tussen de sociale posities die mensen innemen en hun algemene levensstijl, waarvan culturele voorkeuren één aspect vormen. Naargelang de statuspositie die mensen bekleden op de maatschappelijke ladder bezitten ze een leefstijl die ze delen met alle anderen die een gelijkaardige status hebben. Er bestaat met andere woorden een zekere homogeniteit in gedragingen en voorkeuren binnen statusgroepen, door Bourdieu als klassen(fracties) geoperationaliseerd. Dit heeft onwillekeurig als gevolg dat er, in relatie tot de hiërarchisering van statusposities, een rangordering bestaat met betrekking tot gedrag en smaak. Iedere statusgroep heeft immers haar eigen specifieke gedrags- en smaakpatronen op basis waarvan ze zich poogt te onderscheiden van andere statusgroepen. Hoe hoger de status van de groep in kwestie, hoe legitiemer de gedragingen of voorkeuren en hoe groter hun normatieve erkenning. Op basis van deze hiërarchische indeling van de symbolische productie worden nieuwe gedrags- en culturele uitingen geduid en gebruikt in de symbolische strijd tussen klassen om zich van elkaar te onderscheiden.

Volgens Bourdieu kunnen er ruwweg drie klassen worden onderscheiden: de dominante klasse of burgerij, de middenklasse of kleinburgerij en de arbeidersklasse. Dit gebeurt op basis van de hoeveelheid persoonlijk kapitaal, de verhouding tussen de diverse kapitaalsoorten en de verandering doorheen de tijd met betrekking tot deze twee eerste dimensies. Iemands maatschappelijke positie wordt voornamelijk bepaald door het economisch en cultureel kapitaal. Het sociaal kapitaal, en in mindere mate het symbolisch kapitaal, spelen echter eveneens een rol in het proces van maatschappelijke positionering (Bourdieu, 1989).

Gegeven het feit dat iemand op basis van de zonet aangehaalde dimensies een welbepaalde plaats in de sociale ruimte bezit, dan zal deze persoon de klassepositie die hij of zij bezit belichamen in zijn of haar levensstijl. Iedere onderscheiden klasse wordt immers volgens Bourdieu gekenmerkt door een specifieke klassehabitus die gedeeld wordt door alle leden van deze klasse. Het is deze habitus, die begrepen dient te worden als 'een duurzaam geheel van in de opvoeding verworven onbewuste neigingen en disposities die het denken, waarnemen en handelen bepalen (Laermans, 1999, p. 221)', die verantwoordelijk is voor de manifestatie van klasse-eigen gedrags- en smaakpatronen.

Wat betreft de concrete smaakvoorkeuren volstaat het hier aan te geven dat de dominante klasse volgens Bourdieu gekenmerkt wordt door een gedeelde 'esthetische'

dispositie die er voor zorgt dat ze steeds weer kiezen voor het mooie en verfijnde. Dit uit zich in een cultureel gedragspatroon waarin de schone kunsten centraal staan. Doordat de hoogste statusgroep, vanwege haar kapitaaloverwicht, gewoonlijk aan het langste eind trekt in de strijd om de legitieme smaak worden deze cultuuruitingen door Bourdieu als de legitieme kunsten omschreven. Aangezien het onderwijssysteem de levensstijl van de dominante klasse als norm voorstelt, en aldus (onbewust) de bestaande sociale ongelijkheden reproduceert, draagt het eveneens in niet geringe mate bij tot het in stand houden van het legitieme karakter van de smaakvoorkeuren eigen aan deze klasse. Een klasse die zich, in de steeds voortdurende distinctiestrijd tussen de onderscheiden klassen, tevens laat typeren door een afkeur voor alle populaire, illegitieme cultuuruitingen wiens primaire functie nogal vaak puur commercieel is. Het zijn de gedomineerde klassen die zich op hun beurt weer van elkaar pogen te onderscheiden op basis van hun keuzes binnen deze populaire cultuur. Zo zou de middenklasse, die handelt vanuit 'une bonne volonté culturelle', niet enkel een voorkeur hebben voor die culturele praktijken binnen de legitieme sfeer die meer populair en minder complex zijn, zoals operettes en frivole werken van beroemde componisten of mindere goden. Ze kiest daarnaast ook voor die kunstvormen die nog niet ten volle als legitiem worden aanzien maar ook niet meteen als puur commercieel kunnen beschouwd worden, zoals jazzmuziek, fotografie of het betere chanson. Dit cultureel smaakpatroon dat gekenmerkt wordt door keuzes binnen de grijze zone tussen legitiem en illegitiem wordt door Bourdieu als typisch 'middlebrow' omschreven. De arbeidersklasse zou dan weer enkel kiezen voor het commerciële vermaak vanuit een functionele houding met betrekking tot cultuur. Zij heeft dan ook een bij uitstek 'populair' smaakpatroon.

Ondanks het grote belang dat Bourdieu's denkkader nog steeds heeft voor de hedendaagse cultuursociologie bleef zijn nogal rigide onderverdeling van de sociale wereld in drie klassen, die in een niet aflatende distinctiestrijd gewikkeld zijn en daardoor duidelijk onderscheiden smaakvoorkeuren hebben, niet van commentaar gespaard (o.a. Lahire, 2001). Zo werden bijvoorbeeld nogal wat vragen gesteld bij het cruciale 'habitus'-begrip (o.a. Bennett, Emmison & Frow, 1999). Wanneer meer empirisch georiënteerde onderzoekers dit begrip wensten te operationaliseren, bleek dat het eigenlijk om een eerder vaag containerbegrip gaat dat zich in realiteit moeilijk laat toetsen. Zo zou, wanneer we Bourdieu's achterliggende ideeën als basis nemen, de klassenhabitus op zijn minst moeten bepaald worden door het economisch en cultureel kapitaal dat aanwezig is in het gezin van oorsprong. Ook de huidige verhouding en hoeveelheid van beide kapitaalsvormen zouden zich bij de leden van een bepaalde klasse moeten weerspiegelen in hun cultureel participatiepatroon. Dit blijkt echter vaak niet te kloppen. De hoeveelheid economisch kapitaal bijvoorbeeld blijkt nauwelijks van invloed te zijn op het al dan niet deelnemen aan (hoog)culturele activiteiten, ongeacht de manier waarop (beroepsstatus, netto-gezinsinkomen, rijkdom aan materiële hulpbronnen) en de context waarin (ouderlijk milieu of huidig milieu van respondent) deze kapitaalvorm gemeten wordt (o.a. Ganzeboom et al., 1987; Ganzeboom, 1989; Kraaykamp & de Graaf, 1995; Van Eijck, 1998). De hoeveelheid cultureel kapitaal, waaronder zowel de culturele invloed die men van huis uit meekrijgt als de eigen opleiding dient verstaan te worden, blijkt dan wel weer heel bepalend voor het al dan niet participeren aan de legitieme cultuur. Naast de eigen opleiding is het hoofdzakelijk de ouderlijke invloed die bepaalt of men al dan niet

hoofdzakelijk de ouderlijke invloed die bepaalt of men al dan niet cultureel actief is (o.a. de Haan & Knulst, 2000; de Graaf & Ganzeboom, 1990; Ganzeboom & de Graaf, 1991a & 1991b; Van Eijck, 1997a & 1997b). Recent onderzoek wijst trouwens steeds vaker uit dat deze familiale invloed niet zo zeer dient gezocht te worden in de opleiding van de respectievelijke ouders maar veeleer in hun culturele praxis (o.a. de Graaf et al., 2000; Voorpostel & van der Lippe, 2001). Gezien deze bevindingen lijkt het wat moeilijk om vast te blijven houden aan een klassenhabitus die alle leden van een bepaalde klasse met min of meer dezelfde smaakvoorkeuren opzadelt. De werking van de esthetische habitus lijkt immers voornamelijk betrekking te hebben op een kleine groep mensen die door hun ouders gestimuleerd werden om naar hun voorbeeld cultureel actief te zijn. Het feit dat niet alle hogeschoolden en kinderen van hogeschoolden op regelmatige basis hogecultureel actief zijn, biedt trouwens ook niet meteen evidentie voor het bestaan van een klassenhabitus.

Wat er ook van zij, naast de ambiguïteit van de habitus-notie, zijn er ook nog steeds geen overtuigende bewijzen gevonden waaruit zou blijken dat mensen omwille van distinctie en statusmotieven cultureel actief zijn (Van Eijck, 1998). Dat Bourdieu deze wel meende vast te stellen, evenals de duidelijke splitsing tussen legitieme cultuurparticipatie en illegitieme cultuurdeelname, kan te wijten zijn aan de specifieke Franse socio-culturele context van de jaren zestig van vorige eeuw. Deze context, waarop de bevindingen van Bourdieu in 'La Distinction' hoofdzakelijk steunen, is tijden plaatsgebonden. Onderzoekers in zowel Frankrijk als in andere landen zijn er niet of nauwelijks in geslaagd om de door Bourdieu beschreven sociale werkelijkheid op een gelijkaardige manier weer te geven (o.a. Bennett, Emmison & Frow, 1999; Coulangeon, 2002; Fabiani, 2002; Galland, 2002; Lamont & Lareau, 1988; Pedler & Ethis, 2001). Sinds de jaren vijftig en zestig van vorige eeuw hebben er zich immers een aantal bredere sociaal-maatschappelijke processen voorgedaan, zoals individualisering, de-traditionalisering, democratisering van het onderwijs, sociale mobiliteit, opkomst van jeugdculturen,... Die hebben ervoor gezorgd dat de maatschappelijke realiteit van toen nog in weinig vergelijkbaar is met de huidige. De inschaling van culturele uitingen en producten heeft bijvoorbeeld een enorme verandering ondergaan, zodat het traditionele onderscheid tussen hoog- en laagcultuur grotendeels op losse schroeven kwam te staan.

3. ... NAAR CULTURELE OMNIVOREN

Toen Richard Peterson, begin jaren negentig het verband tussen statushiërarchie en culturele keuzepatronen wilde testen, bleek dat leden uit de hoogste (beroeps)statusgroepen niet enkel gericht zijn op hogeculturele muziekvormen maar eveneens op meer populaire (Peterson & Simkus, 1992; Peterson, 1993). In plaats van een zekere mate van esthetische exclusiviteit vertoonden de hoge statusgroepen een behoorlijk breed cultureel smaakpatroon, terwijl de lage statusgroepen meestal gericht waren op slechts één of een beperkt aantal hoofdzakelijk populaire esthetische

tradities. Dit resultaat stond duidelijk in tegenstelling tot wat hij op basis van Bourdieu's theorie verwachtte en Peterson sprak dan ook van een 'omnivoor' smaakpatroon bij hogere statusgroepen, terwijl de lagere statusgroepen gekenmerkt werden door een 'univoor' smaakpatroon. Deze bevindingen van Peterson gaven een nieuw elan aan het cultuurparticipatieonderzoek. Met wisselend succes werd gepoogd culturele voorkeuren en praktijken te classificeren om zodoende diverse patronen van cultuurparticipatie, waaronder de omnivore, te onderscheiden (o.a. Bennett, Emmison & Frow, 1999; Van Eijck, 1999b; Van Rees, Vermunt & Verboord, 1999; van Rees & van Eijck, 2000; Van Eijck, 2001; Van Eijck, de Haan & Knulst, 2002). Uit dergelijk onderzoek bleek dat de omnivore groep cultuurparticipanten vaak niet al te groot is en vooral uit eerder jonge hooggeschoolden bestaat. Daarom zou de opkomst van de omnivoor te kaderen zijn in de bredere sociaal-maatschappelijke veranderingen die de westerse wereld doormaakte vanaf de tweede helft van de vorige eeuw (de Haan & Knulst, 2000; van den Broek en de Haan, 2000).

Vooreerst is er het fenomeen van de post-materialistische en post-industriële welvaartstaat die vanaf eind jaren vijftig steeds sterker opgang maakte. De westerse wereld kwam terecht in een periode van voorheen ongekende welvaart waarin bijna iedereen er op een relatief eenvoudige manier in slaagde om zijn meest basale behoeften te bevredigen. De eerder materialistische nadruk op sparen, zuinigheid en zekerheid verschoof naar een ethos van hedonistische consumptie. Mensen hadden niet enkel meer vrije tijd maar tevens meer geld om te spenderen tijdens deze vrije tijd. De hedendaagse ontspanningsindustrie kwam dan ook vanaf medio jaren zestig ten volle tot ontwikkeling (Beckers & van der Poel, 1996).

Daarnaast kregen steeds meer jongeren de mogelijkheid om te studeren en zo een meer gunstige sociale positie te verwerven. Hierdoor vertraagde de influx op de arbeidsmarkt en ontstond het fenomeen van een transnationale jeugdcultuur die zich vaak lijnrecht tegenover de wereld van de volwassenen positioneerde. De snelle ontwikkeling en verspreiding van verschillende vormen van massamedia speelden hierin een belangrijke rol (Hall & Whannel, 1964; Righart, 1999). Door de democratiseringstrend in het onderwijs en de opkomst van een jeugdcultuur erodeerde het klassieke 'Bildungs-ideaal'. Ook de cultuurnotie democratiseerde, wat resulteerde in een zich steeds verder uitdijend cultuurrelativisme.

Het is duidelijk dat de leeftijdscohorten die vanaf eind jaren vijftig opgroeiden anders 'geprogrammeerd' zijn dan hun voorgangers (de Haan & Knulst, 2000). Zij groeiden immers niet enkel op met populaire cultuur maar introduceerden deze ook in de hogere lagen van de bevolking via een toenemende sociale mobiliteit. Het vroegere maatgevende onderscheid tussen legitieme en illegitieme cultuur, hoog en laag, werd naar de achtergrond verdrongen. Jongeren en jongvolwassenen, ook hooggeschoolden, zouden thans niet meer malen om dergelijke indelingen en combineren bijgevolg in hun vrije tijd hoogculturele ontspanningsvormen met cultuuruitingen die eertijds als laag en populair bestempeld werden (2).

De opkomst van de 'culturele omnivoor' hangt ook nauw samen met het reeds veelvuldig beschreven individualiseringsproces (Beck & Beck-Gernsheim, 2002). Naarmate de secularisatie toeneemt en traditionele waarden en normen aan belang

mate de secularisatie toeneemt en traditionele waarden en normen aan belang inboeten, moet het individu steeds meer zelf beslissen hoe hij zijn leven zal leiden. Dit geldt ook voor de vrije tijd en culturele activiteiten. In onze hedendaagse maatschappij wordt de nadruk steeds vaker gelegd op de 'ervaring' die een welbepaalde activiteit kan bieden aan het individu (Schulze, 1992). In de belevingsmaatschappij zijn mensen immers steeds op zoek naar 'bevrediging' in alles wat ze ondernemen. Bevrediging dient hierbij verstaan te worden als een gevoel van authenticiteit, de mogelijkheid om zichzelf te ontwikkelen en gestalte te geven aan de eigen identiteit. In tegenstelling tot het 'Bildungs-ideaal', waarbij men zich spiegelt aan een prototypisch mensbeeld van algehele culturele en intellectuele ontwikkeling, is het individu vandaag de dag op zoek naar het ware zelf dat latent in iedereen aanwezig is, slechts wachtend op ontginning. Door zelfbewust keuzes te maken tussen de verschillende culturele mogelijkheden proberen mensen aan deze 'zelfidentiteit' gestalte te geven. De (mogelijke) beleving die een activiteit met zich mee kan brengen en naar men hoopt overeenkomt met een zekere emotie die als authentiek wordt ervaren, gaat daarom de doorslag geven.

Dat deze ervaringen, emoties of fantasma van 'het ware zelf' en de 'ware identiteit' vaak gezocht en gevonden worden in massaspektakels of hypercommerciële culturele activiteiten doet er niet echt toe. Het doet er evenmin toe dat deze zogenoemd persoonsgebonden identiteit geschraagd en gedeeld wordt, zij het vaak impliciet, door de peergroup en zelfs door bredere maatschappelijke groeperingen en de media.

Het individualiseringsproces en daarmee gepaard gaande authenticiteitethos zouden het sterkst verbreid zijn onder de jonge hoogopgeleiden. Hierdoor, en tevens door het feit dat ze cultureel anders geprogrammeerd zijn, komt het dat zij de prototypische omnivoren zijn. Zij zijn het vooral die een cultureel graasgedrag vertonen en zowel binnen het domein van de populaire cultuur als in dat van de schone kunsten aan culturele shopping doen. Doordat deze groep met het breedste smaakpatroon ook de groep is met het minst vrije tijd dienen ze echter constant keuzes te maken met betrekking tot de wijze waarop ze hun vrije tijd zullen invullen. Hierdoor zouden ze volgens sommigen misschien wel het breedste smaakpalet hebben maar toch niet de meest frequente participanten zijn. Ze dienen hun schaarse vrije tijd immers te verdelen over alle mogelijke activiteiten waarin ze geïnteresseerd zijn (van den Broek & de Haan, 2000; Laermans, 2002).

Zijn ook de Vlaamse jongeren en jongvolwassenen in meerderheid omnivoren of ligt het ingewikkelder? In de volgende paragrafen willen wij op exploratieve wijze nagaan welke patronen van cultuurparticipatie kunnen onderkend worden bij de Vlaamse bevolking. Aan de hand van enkele verklarende variabelen worden deze cultuurparticipatiepatronen in de mate van het mogelijke terug gekoppeld naar het zonet geschetste theoretische kader. Voor de analyse doen we beroep op data van de Afdeling Planning en Statistiek van de Vlaamse Gemeenschap (APS, 2000 & 2001) en gebruiken latente-klasse analyse als analysemethode. Door de aard van zowel de data als van de bevragsingsmethode is het voor ons onmogelijk om alle hierboven aangebrachte ideeën en concepten op hun houdbaarheid te toetsen. Door het ontbreken van voldoende informatie omtrent het opleidingsniveau, de beroepstoestand en het inkomen van de ouders van de respondenten in de survey, is het bijvoorbeeld onmogelijk om Bourdieu's habitus-notie te toetsen. Ook met betrekking tot het

om Bourdieu's habitus-notie te toetsen. Ook met betrekking tot het economisch kapitaal van de respondent zelf hebben we daarvoor te weinig bruikbare informatie. Aangezien het hier ook niet een longitudinaal paneldesign betreft, is het eveneens onmogelijk om de besproken verschuiving in culturele voorkeuren tussen de vooroorlogse en de naoorlogse leeftijdscohorten te toetsen. We kunnen ten hoogste leeftijdseffecten onderzoeken die indicatief kunnen zijn voor een eventuele fundamentele verschuiving in smaakvoorkeur. Ook puur theoretische concepten, zoals de invloed van het authenticiteitsideaal of het bildungsideaal op de culturele voorkeuren die men ontwikkeld, zijn op basis van louter kwantitatief onderzoek niet hard te maken. Op basis van de beschikbare informatie willen we vooral de hypothese toetsen dat er in Vlaanderen ook een groep van culturele omnivoren bestaat. Deze groep zou hoofdzakelijk hooggeschoold en eerder jong moeten zijn.

In de volgende paragraaf bespreken we de precieze opzet van ons onderzoek en de operationalisering. Aansluitend presenteren en bediscussiëren we de resultaten van de analyses. In een afsluitende paragraaf wordt nog een korte reflectie over de gevonden latente-klasse oplossing gegeven.

4. ONDERZOEKSOPZET EN OPERATIONALISERING

a. Inleidende opmerking

In een artikel waarin ze, eveneens via latente-klasse analyse, Peterson's bevindingen toetsen met betrekking tot leesgedrag, sommen van Rees et al. (1999) een aantal voorwaarden op waaraan onderzoek naar de culturele omnivoor dient te voldoen. Eerst en vooral leggen ze er de nadruk op dat dergelijk onderzoek een brede waaier aan culturele activiteiten moet omvatten. Het heeft volgens hen weinig zin om te werken met data die slechts betrekking hebben op één culturele sector. Daarnaast vinden ze het belangrijk dat het effectieve culturele gedrag van de respondenten gemeten wordt, en niet enkel door hen aangegeven voorkeuren. Dit moet trouwens op individueel niveau gebeuren en niet op het geaggregeerde niveau van beroepsstatus, zoals in de eerste artikels van Peterson (1992 & 1993) het geval was. Ten derde pleiten ze voor een weldoordachte analyse van de manier waarop culturele classificatie en culturele stratificatie onderling met elkaar verbonden zijn en veranderen doorheen de tijd. Als laatste punt benadrukken ze dat de betekenis van etiketten als omnivoor en univoor altijd beperkt is tot het aantal culturele sectoren die men in de analyse heeft opgenomen enerzijds en door het aantal culturele items binnen een sector anderzijds. Zowel tijdens onze analysefase als tijdens de interpretatie van de bekomen resultaten werd in de mate van het mogelijke met deze opmerkingen rekening gehouden.

b. Data

Voor ons exploratief onderzoek maakten we gebruik van de APS-data. Deze data van de Afdeling Planning en Statistiek van de Vlaamse Gemeenschap worden sinds 1994 jaarlijks verzameld middels een omvangrijke survey bij een representatief deel van de Vlaamse bevolking (APS, 2000 & 2001). De APS-vragenlijst bevat een uitgebreide

batterij aan vragen en waardeschalen die een waaier aan socio-culturele thema's bestrijkt. Zo worden onder meer enkele vragen gesteld over de vrije tijd en hoe deze wordt ingevuld. Het is op basis van deze vragen dat wij onze analyses hebben uitgevoerd. Meer bepaald hebben wij in eerste instantie onderliggende patronen proberen te ontdekken bij variabelen die betrekking hadden op de deelname aan een resem van traditioneel als legitiem en illegitiem ingeschaalde culturele activiteiten gedurende het afgelopen jaar (3). We gebruikten hiervoor de groep van 18 tot 79-jarigen uit de APS-dataset van 2000. Deze dataset bestond na weging voor leeftijd en opleiding uit 1276 respondenten, waarvan er 1232 een geldige score op alle door ons gebruikte variabelen hadden en aldus geschikt waren voor onze latente-klasse analyse. In tweede instantie hebben we dezelfde analyse nog eens herhaald op de APS-data van 2001. Het vinden van gelijkaardige cultuurparticipatiepatronen over de twee jaren heen zou de betrouwbaarheid van onze bevindingen immers verhogen. De APS 2001-dataset bestond na weging voor leeftijd en opleiding uit 1404 respondenten tussen 18 en 79 jaar oud. Hiervan werden 1347 respondenten overgehouden voor analyse. Ook hier is de reden van de uitval het ontbreken van een score bij een deel van de respondenten op één of meerdere door ons in de analyse opgenomen variabelen.

c. Latente-klasse analyse

Om na te gaan of er binnen de Vlaamse bevolking diverse patronen inzake cultuurparticipatie bestaan, waaronder een omnivoor patroon, gebruikten we negen variabelen die betrekking hadden op uithuizig receptief cultureel participatiegedrag (Vander Stichele, 2003). Voor elk van deze variabelen werd aan de respondenten gevraagd hoe vaak ze de desbetreffende culturele activiteit het afgelopen jaar hadden bijgewoond. De variabelen hadden zowel betrekking op het bezoek van operavoorstellingen, klassieke concerten en/of festivals, ballet- en/of dansvoorstellingen, theatervoorstellingen, musea en/of tentoonstellingen en/of galerieën, als op het bijwonen van folk- en/of traditionele muziekconcerten, jazz- en/of bluesconcerten, pop- en/of rockconcerten en tenslotte bioscoopbezoek. Zonder al te diep in te gaan op de legitimiteitstatus van diverse cultuurvormen kunnen we stellen dat de eerste vijf genoemde culturele activiteiten (opera tot museumbezoek) zich eerder situeren in de klassieke schone kunsten terwijl de laatste vier (folk tot bioscoopbezoek) eerder aansluiting vinden bij de wereld van de populaire cultuur. De antwoordcategorieën varieerden van 'Nooit' over 'Eén keer per jaar', 'Meermaals per jaar', 'Eén keer per maand' tot 'Meermaals per maand'. Aangezien de twee laatste, en voor sommige variabelen zelfs de drie laatste antwoordcategorieën nauwelijks respondenten bevatten (zie tabel 1) werden de drie laatste antwoordcategorieën samengevoegd tot de nieuwe categorie 'Meermaals per jaar tot meermaals per maand'. Aldus bekwamen we voor beide datasets negen trichotome ordinale variabelen die geschikt waren voor analyse.

Tabel 1. Participatiefrequentie van de Vlaamse bevolking tussen 18 en 79 jaar aan culturele activiteiten in 2000 en 2001 (percentages)

	APS- 2000					APS- 2001				
	1 ^a	2 ^b	3 ^c	4 ^d	5 ^e	1 ^a	2 ^b	3 ^c	4 ^d	5 ^e
Opera	87,5	9,1	2,9	0,4	0,1	88,4	7,6	3,4	0,1	0,4
Klassiek	63,9	18,2	15,9	1,5	0,5	64,9	17,5	15,0	1,8	0,8
Dans-Ballet	83,4	12,3	3,8	0,3	0,2	82,8	12,0	4,4	0,4	0,4
Theater	50,4	24,7	23,2	1,4	0,5	48,5	23,7	24,6	2,1	1,1
Museum- Tentoonstelling- Galerie	42,1	22,0	32,3	2,9	0,7	42,5	23,6	30,1	2,3	1,5
Folk-Traditionele Muziek	72,2	19,7	7,6	0,3	0,2	76,0	17,3	6,2	0,3	0,2
Jazz-Blues	86,0	9,6	4,1	0,3	0,1	84,2	10,9	4,1	0,4	0,3
Pop-Rock	70,4	17,6	11,5	0,2	0,3	67,9	18,7	12,5	0,6	0,3
Bioscoop	39,1	15,6	32,6	6,6	6,1	39,2	13,0	32,3	9,5	6,0

^a = 'Nooit', ^b = 'Eén keer per jaar', ^c = 'Meermaals per jaar', ^d = 'Eén keer per maand',
^e = 'Meermaals per maand'

Er kunnen terecht vragen gesteld worden bij de interpretatiemogelijkheden van een wijldopende categorie als diegene die we zelf samenstelden. Vanuit de frequentieverdelingen in tabel 1 kunnen we echter concluderen dat het overgrote deel van de respondenten in onze nieuwe categorie weliswaar meermaals per jaar aan de activiteit in kwestie deelneemt, maar dit zeker niet op maandelijks basis doet. Daarnaast kunnen er eveneens terecht vragen gesteld worden bij het weerhouden van de tweede antwoordcategorie als aparte categorie. In vergelijking met de eerste en vooral met de derde is ze namelijk heel specifiek, 'één keer per jaar'. Omdat wij in onze analyse, ook wat betreft participatiefrequentie, een zekere nuancering nastreefden meenden we deze tweede antwoordcategorie toch te kunnen behouden. Wanneer we onze analyse namelijk uitvoerden op de gedichotomiseerde cultuurvariabelen (nooit vs. minstens één keer per jaar) bekwamen we min of meer dezelfde latente-klassenoplossing zoals degene die we hierna zullen bespreken. Deze oplossing mistte echter de eerder genuanceerde interpretatiemogelijkheid die de trichotome variabele ons wel biedt (zie appendix D). Het feit dat Vlamingen eerder beperkt uithuizig cultureel actief zijn, waardoor de verdeling over verschillende participatiecategorieën doorgaans heel scheef is blijft een groot probleem voor kwantitatief cultuurparticipatieonderzoek.

Latente-klasse analyse is één van de geëigende manieren om op basis van een set manifeste variabelen met een ordinaal meetniveau een latente typologie te construeren (van Rees et al., 1999; Vermunt, 1997). Wanneer ze gebruikt wordt als clustermethode (Latent Class Cluster analysis) doet deze analysemethode net hetzelfde als wat k-means clusteranalyse doet voor variabelen op interval meetniveau, namelijk het onderkennen van clusters die personen groeperen met gemeenschappelijke interesses, waarden, karakteristieken en gedragspatronen

waarden, karakteristieken en gedragspatronen (Vermunt & Magidson, 2000a; Vermunt & Magidson, 2002).

Voor onze analyses maakten we gebruik van het programma Latent Gold omdat dit ons toelaat om tijdens de modelschatting covariaten of verklarende variabelen in ons model op te nemen. Op basis van deze covariaten kunnen verschillen tussen de gevonden klassen beschreven worden. Ze leiden eveneens tot een reductie van classificatiefouten (Vermunt & Magidson, 2000b). Door het gelijktijdig opnemen van covariaten in de modelschatting wordt het onnodig om volgend op deze schatting nog een additionele logit-analyse uit te voeren ten einde het effect van de verklarende variabelen op het al dan niet behoren tot een bepaalde klasse te kennen.

Wij namen de klassieke achtergrondvariabelen 'geslacht', 'leeftijd' en 'opleiding' mee als verklarende variabelen in de analyse. De leeftijdsvariabele bestaat uit zes categorieën, gaande van '18-24 jarigen' over '25-34 jarigen', '35-44 jarigen', '45-54 jarigen' tot '55-64 jarigen' en '65-79 jarigen'. De opleidingsvariabele werd opgedeeld in drie categorieën. De eerste categorie 'Laag onderwijsniveau' bestaat uit alle respondenten die ten hoogste een diploma van het lager secundair onderwijs hadden. De categorie 'Gemiddeld onderwijsniveau' omvat alle respondenten met een diploma hoger secundair onderwijs als hoogst behaalde diploma ten tijde van de bevraging (dus ook studenten hoger onderwijs), terwijl de categorie 'Hoog onderwijsniveau' bestaat uit diegenen die reeds een postsecundair diploma hadden behaald.

5. RESULTATEN

a. APS 2000

Tabel 2 toont de resultaten voor de geschatte latente-klasse modellen gebaseerd op de APS 2000 data en met inbegrip van de variabelen 'geslacht', 'leeftijd' en 'opleiding' als verklarende variabelen. Door het grote aantal variabelen in ons model, waarvan er één tot 6 antwoordcategorieën had, verzeilden we in de situatie ('sparse table') waarin de Likelihood Ratio Chi-square fitindex (L^2) de neiging heeft onbetrouwbaar te worden en modellen als goed passend bij de data verschijnen terwijl ze dit eigenlijk niet zijn. Dit komt tot uiting bij de p-waarden die allemaal gelijk zijn aan 1, wat wijst op een goed passend model. Voor de evaluatie van onze geschatte modellen doen we daarom beroep op het Bayes Informatie Criterium (BIC) omdat deze fitindex rekening houdt met zowel het aantal opgenomen variabelen als met de steekproefgrootte. Hoe kleiner de BIC-waarde is, hoe beter het model bij de data past. Daarnaast houden we rekening met de theoretische interpretatiemogelijkheid van de gevonden clustermodellen.

Tabel 2. Test resultaten voor de geschatte clustermodellen, met inbegrip van covariaten (APS2000)

Model	L ²	BIC	df	p-value
1 Klasse	9989.5103	-5032209.9	708534	1.00
2 Klassen	7856.4452	-5034250.5	708521	1.00
3 Klassen	7425.5278	-5034588.9	708508	1.00
4 Klassen	7107.0782	-5034814.8	708495	1.00
5 Klassen	6925.7057	-5034903.7	708482	1.00
6 Klassen	6820.9218	-5034915.9	708469	1.00
7 Klassen	6765.7365	-5034878.6	708456	1.00
8 Klassen	6713.2190	-5034838.6	708443	1.00

Op basis van het Bayes Information Criterium (BIC) kiezen we voor de 6 klassenoplossing. Dit is immers de modeloplossing met de laagste BIC-waarde, wat aangeeft dat ze het best bij onze data past. Zoals hierna nog aangetoond zal worden laat deze clusteroplossing zich eveneens theoretisch goed interpreteren.

Voor de bespreking van de afzonderlijke clusters doen we vooreerst beroep op de tabel met de clusterprofielen (tabel 3). Deze tabel geeft de conditionele kansen weer om 'Nooit', 'Eén keer per jaar' of 'Meermaals per jaar tot meermaals per maand' naar een bepaalde culturele activiteit te gaan indien men tot één van de zes clusters behoort. Daarnaast maken we voor de variabelen 'Geslacht', 'Leeftijd' en 'Opleiding' gebruik van de tabel met conditionele kansen om tot een bepaalde cluster te behoren gegeven het feit dat men een bepaalde antwoordcategorie op één van de variabelen heeft aangeduid (tabel 4). Dit doen we om het effect van deze covariaten op de clusteroplossing mee in rekening te kunnen brengen. In appendix A worden eveneens voor iedere verklarende variabele en per cluster de verschillende parameters gegeven, evenals hun significantieniveaus.

Tabel 3. Conditionele kansen om 'Nooit', 'Eén keer per jaar' of 'Meermaals per jaar tot meermaals per maand' aan een bepaalde culturele activiteit deel te nemen gegeven men tot één van de 6 clusters behoort (APS2000)

Profile	Cluster1 ^a	Cluster2 ^b	Cluster3 ^c	Cluster4 ^d	Cluster5 ^e	Cluster6 ^f
Cluster Size	0.23	0.21	0.20	0.15	0.13	0.08
OPERA						
Nooit	0.94	1.00	0.96	1.00	0.51	0.53
1 keer per jaar	0.06	0.00	0.04	0.00	0.33	0.32
Meermaals per jaar	0.00	0.00	0.00	0.00	0.17	0.15
KLASSIEK						
Nooit	0.42	0.99	0.85	1.00	0.06	0.06
1 keer per jaar	0.40	0.01	0.14	0.00	0.29	0.29
Meermaals per jaar	0.18	0.00	0.01	0.00	0.65	0.65
BALLET						
Nooit	0.83	1.00	0.85	1.00	0.57	0.48
1 keer per jaar	0.15	0.00	0.13	0.00	0.29	0.33
Meermaals per jaar	0.02	0.00	0.02	0.00	0.14	0.19
THEATER						
Nooit	0.33	0.95	0.40	0.87	0.10	0.10
1 keer per jaar	0.36	0.05	0.36	0.12	0.29	0.28
Meermaals per jaar	0.31	0.00	0.24	0.01	0.61	0.62
MUSEUM						
Nooit	0.31	0.77	0.32	0.80	0.02	0.03
1 keer per jaar	0.31	0.18	0.31	0.16	0.10	0.15
Meermaals per jaar	0.38	0.05	0.37	0.04	0.88	0.82
FOLKTRAD						
Nooit	0.61	0.99	0.69	0.95	0.44	0.39
1 keer per jaar	0.29	0.01	0.25	0.05	0.35	0.36
Meermaals per jaar	0.10	0.00	0.06	0.00	0.21	0.25
JAZZBLUE						
Nooit	0.73	1.00	0.98	1.00	0.81	0.43
1 keer per jaar	0.20	0.00	0.02	0.00	0.15	0.30
Meermaals per jaar	0.07	0.00	0.00	0.00	0.04	0.27
POPROCK						
Nooit	0.25	1.00	0.96	0.77	0.90	0.17
1 keer per jaar	0.41	0.00	0.04	0.20	0.10	0.38
Meermaals per jaar	0.34	0.00	0.00	0.03	0.00	0.44
BIOSCOOP						
Nooit	0.05	0.96	0.46	0.28	0.33	0.01
1 keer per jaar	0.13	0.04	0.24	0.24	0.24	0.07
Meermaals per jaar	0.83	0.00	0.30	0.48	0.43	0.91

^a = 'Omnivoor georiënteerde culturele passanten'; ^b = 'Oudere niet-participanten'; ^c = 'Culturele passanten'; ^d = 'Jongere niet-participanten'; ^e = 'Bildingsburgers' en ^f = 'Omnivoren'.

Tabel 4. Conditionele kansen om tot de verschillende clusters te behoren gegeven iedere antwoordcategorie van de in het model opgenomen variabelen (APS2000-data)

Probability Means	Cluster1 ^a	Cluster2 ^b	Cluster3 ^c	Cluster4 ^d	Cluster5 ^e	Cluster6 ^f
Overall Probability	0.23	0.21	0.20	0.15	0.13	0.08
Covariates						
GESLACHT						
Man	0.25	0.20	0.20	0.16	0.11	0.08
Vrouw	0.20	0.22	0.21	0.14	0.14	0.09
AGECAT						
18-24	0.53	0.00	0.01	0.36	0.00	0.10
25-34	0.45	0.01	0.04	0.32	0.01	0.17
35-44	0.32	0.07	0.21	0.20	0.07	0.13
45-54	0.11	0.22	0.35	0.07	0.20	0.05
55-64	0.01	0.33	0.40	0.01	0.24	0.01
65-79	0.00	0.60	0.18	0.00	0.22	0.00
DIPLOM						
Laag onderwijsniveau	0.09	0.40	0.25	0.16	0.08	0.02
Gemiddeld onderwijsniveau	0.33	0.08	0.19	0.20	0.13	0.07
Hoog onderwijsniveau	0.35	0.03	0.12	0.05	0.22	0.23

^a = 'Omnivoor georiënteerde culturele passanten'; ^b = 'Oudere niet-participanten'; ^c = 'Culturele passanten'; ^d = 'Jongere niet-participanten'; ^e = 'Bildungsburgers' en ^f = 'Omnivoren'.

Op de eerste lijn van tabel 3 zien we de relatieve grootte van de clusters in kwestie. Daarna zien we voor iedere cluster, per variabele (culturele activiteit), de kans om tot een bepaalde antwoordcategorie (frequentie van deelname) te behoren gegeven de cluster in kwestie. Zo stellen we bijvoorbeeld vast dat de kans dat iemand nooit naar opera gaat, gegeven het feit dat hij of zij tot cluster 1 behoort, 0.94 bedraagt. Voor de interpretatie van deze kansen vergelijken we ze telkens met de kansen over de clusters heen om de antwoordcategorie in kwestie voor deze variabele aan te duiden.

Bij tabel 4 gaan we *net omgekeerd* te werk. De eerste lijn van deze tabel is gelijk aan de eerste lijn in tabel 3 en geeft bijgevolg de relatieve grootte van de clusters weer. Daarna zien we voor iedere verklarende variabele de kansen om tot een bepaalde cluster te behoren gegeven de antwoordcategorie van de variabele in kwestie. Zo stellen we bijvoorbeeld vast dat de kans van een man om tot cluster 1 te behoren, onder controle van leeftijd en opleiding, 0.25 bedraagt. Voor de interpretatie van deze kansen vergelijken we ze telkens opnieuw met de algemene kans (overall probability) om tot de cluster in kwestie te behoren.

Bij het bekijken van tabel 3 stellen we vooreerst vast dat er twee clusters zijn die gekenmerkt worden door het feit de respondenten niet of nauwelijks aan cultuur deelnemen. Cluster 2, waartoe 21% van de respondenten behoren, bestaat uit Vlamingen die, op enkele uitzonderingen na, eigenlijk nooit aan cultuur doen. Het overgrote deel van de respondenten uit cluster 4, waartoe 15% van de Vlamingen

van de respondenten uit cluster 4, waartoe 15% van de Vlamingen behoort, participeert ook nauwelijks aan cultuur. In tegenstelling tot de tweede cluster gaan ze echter wel nog naar de bioscoop. Zo bedraagt hun kans om meermaals per jaar een film mee te pikken .48, terwijl hun kans om dit eenmaal per jaar te doen .24 bedraagt. Wanneer we kijken naar de invloed van de achtergrondvariabelen op het al dan niet behoren tot deze clusters (tabel 4), dan zien we dat er geen significante geslachtsverschillen zijn. Voor beide clusters bestaan er echter wel significante leeftijds- en opleidingsverschillen (appendix A). Zo hebben de oudere leeftijdscohorten (45-79 jarigen) en de laaggeschoolden meer kans om tot cluster 2 te behoren, terwijl vooral laag en gemiddeld geschoolden uit de jongere leeftijdscategorieën meer kans hebben om tot cluster 4 te behoren. Samenvattend zouden we cluster 2 dus kunnen omschrijven als '*Oudere Niet-Participanten*' en cluster 4 als '*Jongere Niet-Participanten*'. Wanneer we dezelfde latente-klasseanalyse uitvoeren waarbij de covariaten geslacht, leeftijd en opleiding inactief zijn en bijgevolg geen invloed uitoefenen op de modelschatting, dan bekomen we een 5 klassenoplossing als best passend bij de data (appendix B). De zonet besproken clusters 2 en 3 vormen dan één grote cluster 'niet-participanten'. De opdeling in twee afzonderlijke clusters gebeurt dus op basis van de leeftijdsvariabele en niet zo zeer op basis van de opgenomen cultuurvariabelen. Aangezien het met het oog op een aangepast doelgroepenbeleid voor de Vlaamse culturele sector en het Vlaamse cultuurbeleid van belang is om een zo genuanceerd mogelijk beeld van het Vlaamse culturele publiek te hebben, verkozen we toch verder te werken met de 6 klassenoplossing. De vaststelling dat maar liefst 40% van de 'niet-participanten' tot de jongere leeftijdscohorten behoren is in deze context namelijk niet betekenisloos.

Naast de twee clusters van niet-participanten kunnen we cluster 1 en 3 plaatsen. De eerste cluster uit tabel 3, waartoe ongeveer 23% van de Vlaamse bevolking kan gerekend worden, laat zich onderscheiden van de andere clusters doordat de respondenten die er toe behoren niet zo vaak aan legitieme culturele activiteiten deelnemen maar wel vaak aan sommige van de meer populaire cultuurvormen. Wanneer men aan hoogculturele activiteiten zoals klassieke muziek, theater en musea deelneemt, dan heeft men in vergelijking met andere clusters meer kans om dit op éénmalige basis te doen. Naar opera of dans-ballet gaat men niet of nauwelijks. Folk- of traditionele muziekconcerten en jazz- of bluesconcerten vallen slechts in de smaak bij een minderheid van de respondenten uit deze cluster. De kans om dergelijke concerten bij te wonen bedraagt respectievelijk .40 en .27. Van deze minderheid blijkt het merendeel ook weer niet meer dan eens per jaar naar een dergelijk concert te gaan. Naar pop of rockconcerten gaan de leden uit deze cluster dan weer wel graag en ook bioscoopbezoek kent een enorme populariteit. Dit profiel leunt enigszins aan bij dat van de respondenten uit cluster 3, waartoe ongeveer 20% van de steekproefpopulatie behoort. Ook zij participeren slechts in beperkte mate aan de legitieme cultuur. Ondanks de grote kans om meermaals per jaar naar een museum of een theaterstuk te gaan, heeft men bovendien, in vergelijking met andere clusters, een grotere kans om slechts eens per jaar te participeren. Alhoewel ze voor folk- en traditionele muziekconcerten eveneens een gelijkaardig profiel als het eerste cluster hebben, verschillen deze respondenten er toch ook weer van voor de andere populaire cultuurvormen. Zo gaan ze niet naar jazz- of bluesconcerten, noch naar pop- of rockoptredens. Ruim de helft onder hen gaat wel naar de bioscoop, maar terwijl bijna

onder hen gaat wel naar de bioscoop, maar terwijl bijna iedereen uit de eerste cluster meermaals per jaar een cinemazaal binnenstapt, hebben de leden uit deze cluster weer een verhoogde kans om dit slechts één keer per jaar te doen. Wanneer we beide clusters wat van naderbij bekijken aan de hand van de achtergrondvariabelen, dan stellen we bij cluster 1 en niet bij cluster 3 een significant geslachtsverschil vast (Appendix A). Mannen blijken oververtegenwoordigd te zijn in de eerste cluster. Daarnaast stellen we, ditmaal in beide clusters, significante leeftijdsverschillen vast. Zo zien we dat de eerste cluster voornamelijk uit jonge mensen tussen 18 en 44 jaar bestaat terwijl de derde cluster hoofdzakelijk mensen uit de oudere leeftijdscategorieën bevat. In tegenstelling tot de zonet besproken clusters 2 en 4 vinden we echter noch voor cluster 1, noch voor cluster 3 significante opleidingsverschillen. Alhoewel de eerste cluster hoofdzakelijk bestaat uit mensen die een gemiddeld tot hoog onderwijsniveau hebben en de derde cluster voornamelijk uit laag- tot gemiddeld geschoolden blijken de verschillen betreffende opleiding in beide clusters niet significant te zijn. Het feit dat de jongere respondenten uit cluster 1 hoger geschoold zijn dan de oudere respondenten uit cluster 3, die verder min of meer hetzelfde profiel hebben, kan hoogstwaarschijnlijk toegeschreven worden aan het effect van de democratisering van het onderwijs en het verlengen van de leerplicht. Aangezien in beide clusters slechts één maal per jaar aan een eerder beperkt aantal (hoog)culturele activiteiten wordt deelgenomen, omschrijven we deze respondenten als '*Culturele Passanten*'. De eerste cluster vertoont echter een breder cultureel participatiepatroon dan de derde, met zowel een gerichtheid op hoog- als op laagculturele activiteiten. We menen voor deze cluster dan ook te kunnen gewagen van '*Omnivoor georiënteerde culturele passanten*' of '*Omnivore passanten*'. In navolging van Bennett et al. (1999) zouden we ook kunnen spreken van 'Lowbrow Omnivoren'. Hiermee bedoelden zij diegenen die naast een eerder beperkte interesse in de traditionele schone kunsten vooral gericht zijn op de meer populaire commerciële cultuurgenres.

Blijven over cluster 5 en 6, waartoe respectievelijk 13% en 8% van de 18 tot 79 jarige Vlamingen behoort. Beide clusters laten zich kenmerken als hoogculturele clusters. De kans dat men 'meermaals per maand tot meermaals per jaar' naar een hoogculturele activiteit gaat, ligt immers veel hoger. Voor cluster 6 kan hetzelfde trouwens gezegd worden voor de laagculturele activiteiten. In tegenstelling tot de respondenten uit cluster 5 die nauwelijks aan jazz- of blues- en rock- of popconcerten deelnemen, ligt de deelname in cluster 6 hier eveneens hoog. Ook met betrekking tot bioscoopbezoek stellen we deze discrepantie vast tussen de twee clusters. Cluster 5 kan daarom ook omschreven worden als een bij uitstek hoogculturele cluster, terwijl de respondenten uit cluster 6 zowel aan hoog- als aan laagculturele activiteiten frequent deelnemen. Net zoals bij de andere clusterparen stellen we opnieuw vast dat de oudere leeftijdsgroepen (45-79 jarigen) significant oververtegenwoordigd zijn in de cluster waarin het participatiepatroon minder op populaire cultuur gericht is (appendix A). De jongere leeftijdsgroepen zijn dan weer significant oververtegenwoordigd in de laatste cluster, die zowel op hoge als op lage cultuur gericht is. Wat betreft het onderwijsniveau kunnen we eveneens uit tabel 4 afleiden dat beide clusters gekenmerkt worden door een oververtegenwoordiging van hooggeschoolden. Ondanks het feit dat we dit op basis van deze analyse niet hard kunnen maken, gaan we er daarom, de nodige voorzichtigheid in acht nemend, van uit dat de respondenten

nodige voorzichtigheid in acht nemend, van uit dat de respondenten uit cluster 5 zijn opgevoed op basis van het Bildungsideaal dat tot in de jaren '50 en '60 van vorige eeuw, zeker binnen de klassieke humaniora en het hoger onderwijs, als culturele maatstaf gold. We noemen deze respondenten dan ook de '*Bildungsburgers*' of, in navolging van Peterson (1996 & 1997), 'Highbrow Snobs'. Het is trouwens een cluster waarin significant meer vrouwen dan mannen terug te vinden zijn. De respondenten uit de laatste cluster leunen qua profiel dan weer heel dicht aan bij de door Richard Peterson beschreven '*Culturele Omnivoren*'. We menen deze groep dan ook zo te kunnen noemen. Bennett et al. (1999) hebben het in deze context dan weer over de 'Highbrow Omnivoren'. Voor deze cluster bestaat geen significant geslachtsverschil.

b.APS 2001

Om de betrouwbaarheid van onze gevonden clusteroplossing te verhogen hebben we de hierboven beschreven latente-klasse analyse herhaald op de APS-data van 2001. Uit de tabel 2 in appendix C valt af te leiden dat ook voor deze dataset een 6 klassenmodel de beste oplossing biedt. Dit is andermaal het model met de laagste BIC-waarde. Bovendien blijkt dit 6 klassenmodel overeen te komen met het hierboven besproken 6 klassenmodel op basis van de APS 2000 data (tabel 3 in appendix C). Ondanks kleine verschillen in de relatieve kansen vinden we de zes onderscheiden publieksgroepen eveneens terug binnen de steekproef van 18 tot 79 jarige Vlamingen uit 2001. We vinden bovendien dezelfde significante effecten van opleiding en leeftijd (tabellen 4 en 5 in appendix C). Enkel de significante geslachtseffecten bij de 'omnivore passanten' en de 'bildungsburgers' vinden we niet terug. In de reeds besproken analyse van de data uit 2000 waren deze effecten dan ook maar net significant.

6. DISCUSSIE

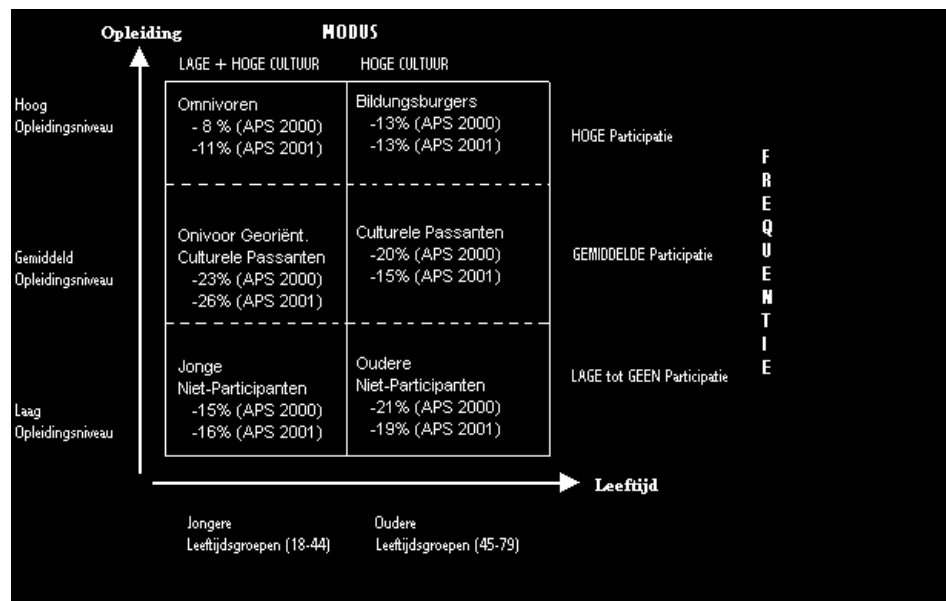
Recent onderzoek omtrent cultureel participatiegedrag leert dat het traditionele onderscheid tussen legitieme en illegitieme cultuur aan het eroderen is. Dit geeft steeds vaker aanleiding tot de vaststelling van cultureel participatiegedrag dat als 'omnivoor' zou kunnen omschreven worden. Dergelijk gedrag, dat hoofdzakelijk onder jonge hooggeschoolden blijkt voor te komen, houdt in dat individuen met een primaire gerichtheid op hoogculturele ontspanningsvormen ook steeds meer gaan grasduinen in het populaire cultuuraanbod (o.a. Peterson & Simkus, 1992; Peterson, 1993; Peterson & Kern, 1996; Van Eijck, 2000; Van den Broek & de Haan, 2001; Laermans, 2002).

Aangezien het onderzoek omtrent cultuurparticipatie in Vlaanderen nog in de kinderschoenen staat, zijn er tot dusver geen gegevens bekend over het al dan niet voorkomen van de 'culturele omnivoor' onder het Vlaamse cultuurpubliek. In afwachting van meer specifieke analyses op data van publieksonderzoek hebben we in dit artikel aan de hand van latente-klasse analyse pogen na te gaan welke cultuurparticipatiepatronen in de Vlaamse bevolking tussen 18 en 79 jaar te

tronen in de Vlaamse bevolking tussen 18 en 79 jaar te onderkennen zijn. We deden hiervoor beroep op twee datasets van de Afdeling Planning en Statistiek van de Vlaamse Gemeenschap. Een eerste analyse op data uit 2000 leverde een 6 klassenmodel als best passend bij onze data op. Herhaling van dezelfde analyse op data uit 2001 gaf een gelijkaardig resultaat.

Nadere inspectie van de zes verschillende clusters maakte het mogelijk een plausibel verklaringsmodel op te stellen. De variabelen 'opleiding' en 'leeftijd' spelen hierin een belangrijke rol. De 6 gevonden clusters kunnen namelijk onderverdeeld worden in drie groepen van telkens twee clusters. Hierbij onderscheiden de drie clustergroepen zich van elkaar op basis van de participatiefrequentie. De verschillen in participatiefrequentie zijn hoofdzakelijk op conto te schrijven van verschillen in opleiding. Binnen de clustergroepen daarentegen onderscheiden de clusters zich van elkaar met betrekking tot de participatiemodus, de wijze waarop men participeert. Deze verschillen in participatiegedrag vallen te verklaren aan de hand van de leeftijdsvariabele.

Tabel 5. Samenvattend model van de cultuurparticipatiepatronen in Vlaanderen

Met betrekking tot de *participatiefrequentie* kunnen we dus drie groepen onderscheiden. Tot de eerste groep, die omschreven kan worden als 'Niet-Participanten', behoort ongeveer 35% van de Vlaamse bevolking tussen 18 en 79 jaar. Leden uit deze clustergroep zijn meestal laag- tot gemiddeld geschoold en participeren omzeggens nooit aan cultuur. De 'Culturele Passanten' daarentegen zijn wel cultureel actief. Hun frequentie van participeren ligt, evenals het aantal activiteiten waaraan men deelneemt, echter niet al te hoog. Vaak beperken zij zich immers tot een éénmalige deelname op jaarbasis aan een beperkt aantal culturele

jaarbasis aan een beperkt aantal culturele activiteiten. Deze groep, waartoe ongeveer 41% à 43% van onze steekproef behoort, bestaat hoofdzakelijk uit gemiddeld tot hooggeschoolden, alhoewel de opleidingsverschillen in deze groep nooit als significant werden ervaren. De echt frequente cultuurparticipanten vinden we in de derde clustergroep, de 'Hoogculturele groep'. De respondenten uit deze clustergroep kenmerken zich namelijk door een meer regelmatig participeren aan een brede waaier van culturele activiteiten. Slechts 21% à 24% van alle Vlamingen uit onze doelgroep behoort tot deze cluster die hoofdzakelijk uit hooggeschoolden bestaat.

Dat de participatiefrequentie stijgt met het *opleidingsniveau* hoeft geen verbazing te wekken. Zoals we in onze theoretische uiteenzetting immers vermeldde, blijkt uit bijna alle onderzoek naar cultuurparticipatie dat opleiding één van de belangrijkste determinanten is inzake het al dan niet cultureel actief zijn (4). Hoe hoger het eigen cultureel kapitaal, hoe hoger de participatiebereidheid en -frequentie. Dit blijkt ook duidelijk uit onze data. Deze bevindingen zijn wel enigszins tegengesteld aan de theoretische speculaties omtrent de 'culturele omnivoor' van onder meer van den Broek en de Haan (2001) en Laermans (2002). Zij gaan er in hun denkoefening van uit dat de frequentie van participeren, zeker binnen de jongere cohorten, zou moeten afnemen naarmate het opleidingsniveau stijgt. De achterliggende idee is dat diegenen met een hoge opleiding ook vaker een job zullen hebben met meer status en verantwoordelijkheid. Dergelijke jobs brengen doorgaans minder vrije tijd met zich mee dan jobs met een lagere status. Naarmate het eigen cultureel kapitaal stijgt neemt de interesse in cultuur echter ook toe waardoor er meer potentiële activiteiten zijn waaraan men kan deelnemen. Zeker de jonge omnivoren staan voor een enorm uitgebreid aanbod omdat zij zowel op de traditionele schone kunsten als op de eerder als populair ingeschaalde cultuurvormen gericht zijn. Er zou bij hen met andere woorden een spanning ontstaan tussen een relatief klein vrijetijdsbudget enerzijds en een uitgebreid cultureel aanbod anderzijds. Deze situatie noopt tot het maken van keuzes. De prototypische omnivoren zouden zich aldus van de andere cultuurparticipanten onderscheiden doordat ze niet enkel een heel breed cultuurparticipatiegedrag hebben maar overal slechts sporadisch aan deelnemen. De spanning tussen hun beperkte vrije tijd en hun brede smaak zet hen immers aan tot cultureel graasgedrag, een beetje hier en een beetje daar maar nooit heel veel van hetzelfde. Onze resultaten lijken deze idee tegen te spreken. Wij stellen immers een stijging in zowel aantal activiteiten als in participatiefrequentie vast naarmate het opleidingsniveau toeneemt. Deze stijging gaat trouwens niet enkel op voor de oudere cohorten binnen de hoogculturele clustergroep maar eveneens voor de jongere cohorten die het breedste participatiepatroon hebben. Zij combineren immers legitieme met illegitieme culturele activiteiten en beantwoorden daarmee aan het beeld van de eerder geschetste culturele omnivoor. Hiermee zijn we echter bij de tweede, divergerende factor, van ons verklaringmodel aanbelaand. Deze factor, die binnen de drie onderscheiden clustergroepen nog telkens twee afzonderlijke deelclusters doet onderscheiden, is de *participatiemodus*. Binnen iedere clustergroep zijn er immers telkens twee clusters te onderkennen die van elkaar verschillen met betrekking tot de reikwijdte van de activiteiten waaraan deelgenomen wordt. Deze uitsplitsing is toe te schrijven aan significante verschillen in *leeftijd*. Meer bepaald komt ze hierop neer dat de oudere clusters, zo ze al cultureel actief zijn,

een participatiepatroon vertonen dat quasi uitsluitend op de traditionele schone kunsten gericht is. De jongere clusters zijn daarentegen niet enkel gericht op de hoge cultuur maar vertonen eveneens een heel grote belangstelling voor de diverse vormen van populaire cultuur. Zo stellen we bij de clustergroep van de 'Niet Participanten' vast dat deze kan onderverdeeld worden in een oudere cluster die aan geen enkele activiteit deelneemt, en een jongere cluster waarvan de meerderheid van de respondenten jaarlijks wel nog minstens éénmaal de bioscoop binnenstapt. Ook de groep 'Culturele Passanten' kan op haar beurt opgedeeld worden in twee afzonderlijke clusters. Enerzijds is er de oudere groep 'Culturele passanten' wiens culturele activiteit zich hoofdzakelijk beperkt tot het bezoeken van theaters en musea. Hun jongere collega's uit dezelfde clustergroep, de 'Omnivore georiënteerde culturele passanten' of 'Omnivore passanten', bezoeken daarentegen naast musea, theaters en klassieke concerten eveneens meer populaire cultuurvormen, waarvan pop- of rockconcerten en zeker bioscoopbezoek de meest geliefde zijn. Binnen de 'Hoogculturele groep' zijn er eveneens twee clusters te onderscheiden die van elkaar verschillen op basis van leeftijd en bijgevolg ook op basis van een gedifferentieerd participatiegedrag inzake populaire cultuur. Alhoewel de oudere clustergroep nog wel in dezelfde mate naar folk en traditionele muziekconcerten gaat als de jongere, is dit al in veel mindere mate zo voor bioscoopbezoek en al helemaal niet meer voor jazz- of bluesconcerten en rock- of popconcerten. Deze cluster noemden we, enige voorzichtigheid in acht nemend want niet expliciet te toetsen, de 'Bildungsburgers', naar analogie met het ideaal dat stelt dat mensen zich dienen te verheffen en dit onder meer kan gebeuren via contact met de schone kunsten (Laermans, 1993). De jongere groep vertoonde daarentegen opvallende gelijkenissen met het profiel van de culturele omnivore zoals dat uit de literatuur naar voren komt. We noemden hen daarom ook de 'Culturele Omnivoren'. Zoals hierboven reeds werd aangegeven, beantwoordt het participatiegedrag van deze omnivore groep niet helemaal aan het vanuit de theorie vooropgestelde gedrag.

Dat de jongere leeftijdscohorten een ander participatiegedrag vertonen dan de oudere hoeft ons andermaal niet te verbazen. Eerder vermelden we immers reeds dat er zich vanaf de jaren vijftig en zestig van vorige eeuw een aantal maatschappelijke veranderingen hebben voltrokken die onder meer geleid hebben tot een andere 'programmering' op cultureel gebied. Deze differentiële programmering had onder meer tot gevolg dat het tot dan toe geldende Bildungsideaal zijn aantrekkingskracht verloor. Het diende plaats te ruimen voor een meer relativistische kijk op kunst en cultuur waarin er eveneens plaats was voor de meer populaire culturele praktijken. De veranderende maatschappelijke context had trouwens niet enkel invloed op de culturele praxis an sich. Er vond in die periode klaarblijkelijk een bredere culturele omwenteling plaats die zich laat merken in de waarden, opvattingen en behoeften van mensen. Diverse onderzoekers hebben ondertussen immers vastgesteld dat de cohorten die opgegroeid zijn in de tweede helft van de twintigste eeuw 'anders' zijn dan de oudere cohorten (5). Zo meende Inglehart (1977) reeds in de jaren zeventig van vorige eeuw vast te stellen dat de jongere cohorten in vergelijking met de oudere veel meer postmaterialistische waarden vooropstellen. Ook Schulze (1992) diagnosticeert een andere levenshouding bij de jongere cohorten. In tegenstelling tot de ouderen zou hun levensstijl veel meer gericht zijn op zelfbeleving en zelfontplooiing. Dit hopen ze volgens hem te bekomen via een gericht keuzeprocess

hem te bekomen via een gericht keuzeprocess binnen het amalgaam aan mogelijke ervaringen die ter beschikking staan. Net zoals wij onze clusters betekenisvol kunnen onderscheiden naar participatiefrequentie en -modus op basis van leeftijd en opleiding, haalt Schulze trouwens eveneens deze variabelen aan als meest bepalend voor de onderscheidingen tussen de door hem vastgestelde sociale milieus. Binnen de Vlaamse context laten Dobbelaere en Voyé (2000) dan weer zien dat de er een breuk is inzake kerkelijkheid en religiositeit tussen de naoorlogse en de oudere leeftijdscohorten. Deze breuk is duidelijk te wijten aan het naoorlogse klimaat van toenemende secularisering. Uit deze en andere voorbeelden komt duidelijk naar voor dat de maatschappelijke veranderingen die zich sinds de tweede helft van vorige eeuw voltrekken een grote impact hadden op zij die sindsdien opgroeiden. Steeds weer wordt er immers een breuk vastgesteld tussen deze cohorten en diegenen die hen vooraf gingen. Deze breuk komt ook duidelijk naar voor in onze data betreffende cultuurparticipatie. Onze data laten echter niet toe om na te gaan of het hier ook werkelijk om een cohortvervaging gaat. Op basis van de analyse van datasets over twee opeenvolgende jaren bij een andere steekproef kunnen we enkel leeftijdseffecten vaststellen. Zouden we het mogelijke effect van de cohortvervaging te gronde willen testen, dan moeten we gebruik maken van een longitudinale panelstudie waarin op geregelde tijdsintervallen bij een zelfde groep mensen omstandig naar hun cultuurparticipatiegedrag gepeild wordt.

7. ENKELE SLOTBESCHOUWINGEN

Samenvattend kunnen we dus stellen dat er inderdaad enkele groepen onder het Vlaamse cultuurpubliek als 'omnivoor' beschouwd kunnen worden. We spreken hier doelbewust van enkele groepen omdat we uit onze data menen te kunnen afleiden dat het hier niet gaat om een situatie waarin één duidelijk afgelijnde groep omnivoren zich onderscheidt van alle andere cultuurparticipanten. Omnivorieit lijkt ons eerder een zekere oriëntatie met betrekking tot legitieme en illegitieme cultuur te zijn die zich op diverse wijze en in verschillende gradaties kan manifesteren. Sommigen combineren een primaire oriëntatie op populaire cultuur met hoogculturele activiteiten, terwijl voor anderen net het omgekeerde geldt. Ook het aantal culturele praktijken waarin men geïnteresseerd is, evenals de mate van participatie, is onderhevig aan fluctuatie. Zo vonden wij op basis van onze data in de Vlaamse populatie een groep die weliswaar een omnivore oriëntatie heeft maar niet op een heel actieve manier aan cultuur participeert. Deze 'omnivore passanten' participeren zowel aan hoge als aan lage cultuur maar doen dit, behalve inzake bioscoopbezoek en pop- of rockconcerten, uiteindelijk toch niet zo vaak. De echte omnivoren vonden we terug in de laatste en tevens kleinste cluster van onze modeloplossing. De respondenten uit deze cluster hadden niet enkel een breed smaakpatroon gespreid over hoogcultuur en laagcultuur. Het was tevens een groep die relatief frequent tot zeer frequent aan cultuur participeert. We wijzen er echter nogmaals op dat deze groep behoorlijk klein is. Slechts acht (APS 2000) tot elf (APS 2001) procent van alle Vlamingen is in deze groep te situeren. Als er dus al een 'pure' omnivore groep

situëren. Als er dus al een 'pure' omnivore groep waar te nemen valt in Vlaanderen, dan is deze toch eerder aan de kleine kant en bestaat hij vooral uit hoogopgeleide mensen jonger dan 45. Ook van Eijck (1999b) was al eerder in Nederland tot een dergelijke conclusie gekomen. Bekeken vanuit het kunstenbeleid in hoogculturele instellingen is deze groep evenwel relatief groot. Ze omvat immers ruwweg veertig procent van de frequente participanten aan het hoogculturele aanbod.

Zoals Van Rees et al. (1999) reeds aangaven, dienen we er ons van bewust te zijn dat onze definiëring van de Vlaamse 'omnivoor' enkel opgaat voor de in onze analyse opgenomen culturele activiteiten. Zo zijn er best nog wel een aantal culturele activiteiten te bedenken die het plaatje van de culturele omnivoor drastisch zouden kunnen veranderen. Het zou daarom wel eens kunnen dat na toevoeging van een aantal bijkomende culturele variabelen de groep omnivoren plots heel wat groter blijkt te zijn. Een mogelijk voorbeeld zijn allerlei culturele activiteiten die eerder onder de noemer van de populaire cultuur vallen en waarschijnlijk ook vaker door de oudere leeftijdsgroepen worden bijgewoond, zoals stoeten of optochten, circusvoorstellingen, operette... Anderzijds zijn er ook hoogculturele activiteiten te bedenken die niet in de analyse opgenomen zijn, zoals bijvoorbeeld literaire evenementen.

Aan de andere kant is het ook wel zo dat de in onze analyse gebruikte variabelen heel veralgemenend zijn en elk op zich een ruime waaier aan al dan niet als legitiem ervaren cultuuruitingen bevatten. Zo slaat de vraag naar theaterbezoek zowel op opvoeringen van het schooltoneel als van de meest gerespecteerde gezelschappen. Onder de noemer musea vallen dan weer zowel wetenschappelijke musea als kunstmusea. En zo kunnen we nog een tijdje door gaan. Er wordt dus niet echt rekening gehouden met de 'symbolische waarde' van culturele activiteiten. Nergens wordt de hen toegeschreven legitimiteitswaarde als cultuurproduct in rekening gebracht. Vraag is of dit überhaupt nog mogelijk is in een tijd waarin steeds meer mengvormen tussen kunsten optreden en waarin de populaire cultuur reeds geruime tijd haar intrede heeft gemaakt in die cultuurvormen die traditioneel als legitiem stonden aangeschreven.

Rest ons tenslotte nog de bedenking dat we het hier enkel gehad hebben over het receptief consumeren van culturele evenementen die zich buiten de huiselijke sfeer afspelen. Het feit dat een groot deel van de Vlamingen niet of nauwelijks een dergelijk cultureel gedrag vertoont, wil dus helemaal niet zeggen dat cultuur hen helemaal koud zou laten. Er zijn immers nog tal van andere manieren om zowel op een actieve als receptieve manier de culturele honger te stillen. Dat men voor veel van deze mogelijkheden het eigen huis zelfs niet dient te verlaten, spreekt voor zich.

VOETNOTEN

- (1) De auteurs wensen het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap te danken voor het PBO99A/11/49-kader waarin dit onderzoek kon plaatsvinden, de Afdeling Planning en Statistiek van de Vlaamse Gemeenschap voor het ter beschikking stellen van de gebruikte data en Prof. Dr. Jeroen Vermunt, evenals Prof. Dr. Geert Loosveldt voor hun hulp bij het totstandkomen van dit artikel.
- (2) In hun recent artikel, waarin niet zozeer de omnivorisering centraal staat maar

- wel de vastgestelde divergentie tussen jongeren en ouderen met betrekking tot deelname aan de klassieke schone kunsten, relativeren Van Eijck et al. (2002) de stelling dat de omnivoriseringstrend iets recents zou zijn en vooral betrekking zou hebben op de jongere cohorten van de populatie.
- (3) Wanneer wij hierna spreken over traditionele vs populaire, hoge vs lage, legitieme vs illegitieme cultuur, dan houdt dit geenszins een oordeel omtrent de status van deze cultuurvormen in. We gebruiken deze etiketten louter in de context van de traditioneel gemaakte onderscheiden tussen diverse cultuurvormen.
 - (4) Naast het eigen opleidingsniveau zou ook de culturele invloed die men van huis uit meegekregen heeft, meer specifiek het eigen cultureel gedrag van de ouders, van zeer grote invloed zijn op het al dan niet participeren. Deze invloed konden we op basis van de APS-data echter niet in rekening brengen. In de APS-enquêtes wordt immers noch naar het opleidingsniveau van de ouders, noch naar hun cultureel gedrag gevraagd.
 - (5) In zijn artikel uit 2001 in ditzelfde tijdschrift waarschuwt Andries van den Broek er voor om in deze context niet al te vlug te spreken van een generatie-effect. Het generatiebegrip op zich is namelijk niet geheel onproblematisch, maar de eveneens meermaals vastgestelde generatie-effecten kunnen, aldus de auteur, vaak herleid worden tot het meer geleidelijk en aldus minder spectaculair proces van cohortvervanging.

BIBLIOGRAFIE

- APS, (2000), *APS-survey*, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Algemene Zaken en Financiën, administratie Planning en Statistiek.
- APS, (2001), *APS-survey*, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, departement Algemene Zaken en Financiën, administratie Planning en Statistiek.
- Beck, U. & E. Beck-Gernsheim (2002), *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage Publications.
- Beckers, T. & H. van der Poel (1996), *Vrije tijd tussen vorming en vermaak. Een inleiding tot de studie van de vrije tijd*. Vakgroep Vrijetijdwetenschappen: K.U.Brabant.
- Bennett, T., M. Emmison & J. Frow (1999), *Accounting for Tastes: Everyday Cultures in the life of Australians*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. (1984 [1979]), *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, P. (1989), *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip*, gekozen door Dick Pels. Amsterdam: Van Gennep.
- Coulangeon, P. (2002), Quel est le rôle de l'école dans la démocratisation de l'accès aux équipements culturels? *Paper gepresenteerd tijdens het colloquim 'Le(s) Public(s). Politiques publiques et équipements culturels.'*, Parijs: 28, 29 en 30 november, 2002.

-
- De Graaf, N.D. & H.B.G. Ganzeboom (1990), Cultuurdeelname en opleiding: een analyse van statusgroep-effecten met diagonale referentiemodellen, *Mens en Maatschappij*, 65(3), 219-244.
- De Graaf, N.D.; P.M. de Graaf & G. Kraaykamp (2000), Parental cultural capital and educational attainment in the Netherlands: a refinement of the cultural capital perspective, *Sociology of education*, 73(april), 92-111.
- De Haan, J. & W. Knulst (2000), *Het bereik van de kunsten*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dobbelaere, K. & L. Voyé (2000), Religie en kerkbetrokkenheid: ambivalentie en vervreemding, pp. 117-152 in K. Dobbelaere e.a. (eds.), *Verloren zekerheid. De Belgen en hun waarden, overtuigingen en houdingen*. Tiel: Lannoo.
- Fabiani, J.-L. (2002), Peut-on encore parler de légitimité culturelle? *Paper gepresenteerd tijdens het colloquium 'Le(s) Public(s). Politiques publiques et équipements culturels.'*, Parijs: 28, 29 en 30 november, 2002.
- Galland, O. (2002), Individualisation des mœurs et choix culturels. *Paper gepresenteerd tijdens het colloquium 'Le(s) Public(s). Politiques publiques et équipements culturels.'*, Parijs: 28, 29 en 30 november, 2002.
- Ganzeboom, H., P. de Graaf & M. Kalmijn (1987), De culturele en economische dimensie van beroepsstatus, *Mens en Maatschappij*, 62(2), 153-175.
- Ganzeboom, H. (1989), *Cultuurdeelname in Nederland: een empirisch-theoretisch onderzoek naar determinanten van deelname aan culturele activiteiten*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.
- Ganzeboom, H.B.G. & P.M. de Graaf (1991a), Sociale herkomst, culturele socialisatie en cultuurparticipatie: een sibling-analyse, *Sociale Wetenschappen*, 34, 272-288.
- Ganzeboom, H.B.G. & P.M. de Graaf (1991b), Culturele socialisatie en culturele participatie. Over de invloed van het ouderlijke milieu, pp. 133-157 in R. Verhoeff, & H.B.G. Ganzeboom (eds.), *Cultuur en publiek: multidisciplinaire opstellen over de publieke belangstelling voor kunst en cultuur in Nederland*. Amsterdam: SISWO.
- Hall, S. & P. Whannel (1990 [1964]), The young audience, pp. 27-37 in S. Frith & A. Goodwin (eds.), *On Record: Rock, Pop and the Written Word*. London-New York: Routledge.
- Inglehart, R. (1977), *The silent revolution: changing values and political styles among western publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Kraaykamp, G. & N.D. de Graaf (1995), Sociale differentiatie in materiële en cultuurconsumptie: een kwestie van leefstijl, pp. 223-246 in J. Dronkers & W.C. Ultee (eds.), *Verschuivende ongelijkheid in Nederland*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.
- Laermans, R. (1993), *De lege plek. Opstellen over cultuur en openbaarheid in de provincie Vlaanderen*. Leuven: Kritak.
- Laermans, R. (1999), *Communicatie zonder mensen*. Amsterdam: Boom.
- Laermans, R. (2002), *Het cultureel regiem*. Tiel: Lannoo.
- Lahire, B. (ed.) (2001), *Le travail sociologique de Pierre Bourdieu. Dettes et critiques*. Paris: La Découverte.

-
- Lamont, M. & A. Lareau (1988), Cultural capital: allusions, gaps and glissandos in recent theoretical developments., *Sociological theory*, 6, Fall, 153-168.
- Pedler, E. & E. Ethis (1999), La légitimité culturelle en questions, pp. 179-203, in B. Lahire (ed.), *Le travail sociologique de Pierre Bourdieu. Dettes et critiques*. Paris: La Découverte.
- Peterson, R.A. & A. Simkus (1992), How musical tastes mark occupational status groups, pp. 152-186 in M. Lamont & M. Fournier (eds.), *Cultivating differences. Symbolic boundaries and the making of inequality*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Peterson, R.A. (1993), Understanding audience segmentation: from elite and mass to omnivore and univore, *Poetics*, 21(1), 243-258.
- Peterson, R.A. & R.M. Kern (1996), Changing highbrow taste: from snob to omnivore, *American sociological review*, 61 (october), 900-907.
- Peterson, R.A. (1997), The rise and fall of highbrow snobbery as a status marker, *Poetics*, 25(1), 75-92.
- Righart, H. (1999), De muzikale formattering van een generatie. Popmuziek en de jaren zestig, *Sociologische Gids*, 46(5), 391-406.
- Schulze, G. (1992), *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*. Frankfurt-New York: Campus Verlag.
- Van den Broek, A. & J. de Haan (2000), *Cultuur tussen competentie en competitie: contouren van het cultuurbereik in 2030*. Amsterdam: Boekmanstudies/Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Van den Broek, A. (2001), De verraderlijke charme van het begrip generatie, *Tijdschrift voor Sociologie*, 22(4), 329-360.
- Vander Stichele, A. (2003), Taxonomie van de cultuurparticipant: de culturele omnivoor, pp. 127-167 in R. Laermans, J. Lievens & H. Waeye (red.), *Cultuurkijker: aanzetten voor cultuuronderzoek in Vlaanderen*. Antwerpen: de Boeck.
- Van Eijck, K. (1997a), Socialisatie in het gezin en de culturele consumptie van siblings, *Sociale Wetenschappen*, 40(2), 106-125.
- Van Eijck, K. (1997b), The impact of family background and educational attainment on cultural consumption: a sibling analysis, *Poetics*, 25, 195-224.
- Van Eijck, K. (1998), Leefstijlen van stijgers en dalers: de invloed van sociale mobiliteit op culturele consumptiepatronen, *Mens & Maatschappij*, 73(1), 27-46.
- Van Eijck, K. (1999a), Socialization, education, and lifestyle: How social mobility increases the cultural heterogeneity of status groups, *Poetics*, 26, 309-328.
- Van Eijck, K. (1999b), Jazzed up, brassed off: Sociale differentiatie in patronen van muzikale genrevoorkeuren, *Mens & Maatschappij*, 74(1), 43-61.
- Van Eijck, K. (2000), Richard A. Peterson and the culture of consumption, *Poetics*, 28, 207-224.
- Van Eijck, K. (2001), Social differentiation in musical taste patterns, *Social Forces*, 79(3), 1163-1185.
- Van Eijck, K., J de Haan. & W. Knulst (2002), Snobisme hoeft niet meer. De interesse voor hoge cultuur in een smaakdemocratie, *Mens & Maatschappij*, 77(2), 153-177.

-
- Van Rees, K., J. Vermunt & M. Verboord (1999), Cultural classifications under discussion. Latent class analysis of highbrow and lowbrow reading, *Poetics*, 26, 349-365.
- Van Rees, K. & K. van Eijck (2000), In woord en beeld: het tv-kijkgedrag van specifieke lezerstypen in 1975 en 1995, *Sociale Wetenschappen*, 43(2), 67-87.
- Vermunt, J.K. (1997), *LEM: A general program for the analysis of categorical data. User's Manual*. Tilburg University, The Netherlands.
- Vermunt, J.K. & J. Magidson (2000a), *Latent GOLD's User's Guide*. Boston: Statistical Innovations Inc..
- Vermunt, J.K. & J. Magidson (2000b), Latent Class Cluster Analysis. Chapter 3 in J.A. Hagenaars A.L. McCutcheon (eds.), *Advances in Latent Class Analysis*. Cambridge University Press.
- Vermunt, J.K. & J. Magidson (2002), Latent Class Modeling as a Probabilistic Extension of K-Means Clustering. Forthcoming (2002) in *Quirk's Marketing Research Review*. (<http://www.statisticalinnovations.com/lg/kmeans/kmeans2a.htm>)
- Voorpostel, M. & T. van der Lippe (2001), Jongeren en cultuur. Een verklaring voor verschillen in deelname aan elitaire en populaire cultuur, *Mens & Maatschappij*, 76(3), 202-220.

APPENDICES
APPENDIX A**Logit parameters en Wald-toets voor hun significantie (APS 2000).**

Covariates	Cluster1 ^a	Cluster2 ^b	Cluster3 ^c	Cluster4 ^d	Cluster5 ^e	Cluster6 ^f	Wald	p-value
GESLACHT	-0.46 (0.22)*	0.22 (0.22)	0.13 (0.20)	-0.29 (0.25)	0.50 (0.23)*	-0.10(0.28)	6.85	0.23
AGECAT	-1.15 (0.14)**	1.32 (0.15)**	0.66 (0.12)**	-1.26 (0.17)**	1.22 (0.14)**	-0.79(0.21)**	120.43	0.000000
DIPLOM	0.29 (0.16)	-1.06 (0.22)**	-0.25 (0.15)	-0.90 (0.19)**	0.81 (0.17)**	1.11 (0.27)**	136.48	0.000000

^a = 'Omnivoor georiënteerde culturele passanten'; ^b = 'Oudere niet-participanten'; ^c = 'Culturele passanten'; ^d = 'Jongere niet-participanten';

^e = 'Bildungsburgers' en ^f = 'Omnivoren'.

* p<.05 en ** p<.001

APPENDIX B**Test resultaten voor de geschatte clustermodellen, met inactieve covariaten (APS2000)**

Model	L ²	BIC	df	p-value
1 Klasse	4790.3463	-135650.5	19664	1.00
2 Klassen	2840.7242	-137528.7	19654	1.00
3 Klassen	2592.8409	-137705.1	19644	1.00
4 Klassen	2483.5340	-137743.0	19634	1.00
5 Klassen	2400.6339	-137754.5	19624	1.00
6 Klassen	2348.9637	-137734.7	19614	1.00
7 Klassen	2313.5411	-137698.7	19604	1.00
8 Klassen	2283.7230	-137657.1	19594	1.00

APPENDIX C

Tabel 1 Test resultaten voor de geschatte clustermodellen, met inactieve covariaten (APS2001)

Model	L ²	BIC	df	p-value
1 Klasse	5108.7670	-137252.1	19664	1.00
2 Klassen	3110.0506	-139178.4	19654	1.00
3 Klassen	2770.8828	-139445.2	19644	1.00
4 Klassen	2629.5355	-139514.1	19634	1.00
5 Klassen	2497.6727	-139573.6	19624	1.00
6 Klassen	2456.2020	-139542.7	19614	1.00
7 Klassen	2407.1494	-139519.4	19604	1.00
8 Klassen	2371.9584	-139482.2	19594	1.00

Tabel 2 Test resultaten voor de geschatte clustermodellen, met inbegrip van covariaten (APS 2001)

Model	L ²	BIC	df	p-value
1 Klasse	10417.904	-5094827.6	708534	1.00
2 Klassen	8202.7251	-5096949.1	708521	1.00
3 Klassen	7572.0539	-5097486.1	708508	1.00
4 Klassen	7199.2659	-5097765.2	708495	1.00
5 Klassen	7036.1586	-5097834.7	708482	1.00
6 Klassen	6898.1082	-5097895.9	708469	1.00
7 Klassen	6820.4966	-5097863.0	708456	1.00
8 Klassen	6765.2224	-5097824.6	708443	1.00

Tabel 3 Conditionele kansen om 'Nooit', 'Eén keer per jaar' of 'Meermaals per jaar tot meermaals per maand' aan een bepaalde culturele activiteit deel te nemen gegeven men tot één van de 6 clusters behoort. (APS 2001)

Profile	Cluster1 ^a	Cluster2 ^b	Cluster3 ^c	Cluster4 ^d	Cluster5 ^e	Cluster6 ^f
Cluster Size	0.26	0.19	0.15	0.16	0.13	0.11
OPERA						
Nooit	0.99	1.00	0.99	1.00	0.57	0.62
1 keer per jaar	0.01	0.00	0.01	0.00	0.29	0.26
Meermaals per jaar	0.00	0.00	0.00	0.00	0.14	0.12
KLASSIEK						
Nooit	0.64	0.98	0.89	1.00	0.13	0.16
1 keer per jaar	0.27	0.02	0.10	0.00	0.30	0.32
Meermaals per jaar	0.09	0.00	0.01	0.00	0.57	0.52
BALLET						
Nooit	0.89	1.00	0.95	1.00	0.54	0.49
1 keer per jaar	0.10	0.00	0.05	0.00	0.30	0.32
Meermaals per jaar	0.01	0.00	0.00	0.00	0.16	0.19
THEATER						
Nooit	0.42	0.98	0.40	0.82	0.12	0.09
1 keer per jaar	0.34	0.02	0.34	0.16	0.28	0.25
Meermaals per jaar	0.24	0.00	0.26	0.02	0.60	0.67
MUSEUM						
Nooit	0.34	0.94	0.28	0.85	0.06	0.05
1 keer per jaar	0.36	0.06	0.35	0.14	0.24	0.22
Meermaals per jaar	0.30	0.00	0.37	0.01	0.70	0.73
FOLKTRAD						
Nooit	0.77	0.95	0.87	0.96	0.49	0.42
1 keer per jaar	0.19	0.05	0.11	0.04	0.33	0.35
Meermaals per jaar	0.04	0.00	0.01	0.00	0.18	0.23
JAZZBLUE						
Nooit	0.80	1.00	0.97	1.00	0.79	0.42
1 keer per jaar	0.16	0.00	0.03	0.00	0.17	0.31
Meermaals per jaar	0.04	0.00	0.00	0.00	0.04	0.28
ROCKPOP						
Nooit	0.23	1.00	1.00	0.91	0.93	0.11
1 keer per jaar	0.46	0.00	0.00	0.09	0.07	0.40
Meermaals per jaar	0.31	0.00	0.00	0.00	0.00	0.49
BIOSCOOP						
Nooit	0.09	0.99	0.65	0.22	0.38	0.01
1 keer per jaar	0.14	0.01	0.18	0.19	0.21	0.05
Meermaals per jaar	0.78	0.00	0.17	0.59	0.41	0.94

^a = 'Omnivoor georiënteerde culturele passanten'; ^b = 'Oudere niet-participanten'; ^c = 'Culturele passanten'; ^d = 'Jongere niet-participanten'; ^e = 'Bildingsburgers' en ^f = 'Omnivoren'.

Tabel 4 Conditionele kansen om tot de verschillende clusters te behoren gegeven iedere antwoordcategorie van de in het model opgenomen variabelen. (APS 2001-data)

Probability Means	Cluster1 ^a	Cluster2 ^b	Cluster3 ^c	Cluster4 ^d	Cluster5 ^e	Cluster6 ^f
Overall Probability	0.26	0.19	0.15	0.16	0.13	0.11
Covariates						
GESLACHT						
Man	0.26	0.17	0.14	0.20	0.13	0.10
Vrouw	0.24	0.21	0.17	0.12	0.13	0.13
DIPLOM						
Laag opleidingsniveau	0.15	0.36	0.22	0.18	0.07	0.02
Gemiddeld opleidingsniveau	0.36	0.07	0.14	0.17	0.13	0.13
Hoog opleidingsniveau	0.30	0.02	0.07	0.08	0.25	0.28
AGECAT						
18-24	0.57	0.00	0.00	0.25	0.00	0.18
25-34	0.48	0.01	0.02	0.27	0.01	0.21
35-44	0.35	0.07	0.08	0.23	0.08	0.19
45-54	0.15	0.23	0.21	0.13	0.20	0.08
55-64	0.02	0.29	0.34	0.05	0.29	0.01
65+	.00	0.51	0.28	0.00	0.21	0.00

^a = 'Omnivoor georiënteerde culturele passanten'; ^b = 'Oudere niet-participanten'; ^c = 'Culturele passanten'; ^d = 'Jongere niet-participanten'; ^e = 'Bildungsburgers' en ^f = 'Omnivoren'.

Tabel 5 Logit parameters en Wald-toets voor hun significantie (APS 2001)

Covariates	Cluster1 ^a	Cluster2 ^b	Cluster3 ^c	Cluster4 ^d	Cluster5 ^e	Cluster6 ^f	Wald	p-value
GESLACHT	-0.11 (0.18)	0.04 (0.19)	0.13 (0.20)	-0.36 (0.20)	0.16 (0.20)	0.15 (0.21)	4.30	0.51
AGECAT	-1.06 (0.12)**	0.93 (0.14)**	0.81 (0.13)**	-0.84 (0.12)**	1.03 (0.12)**	-0.87 (0.13)**	123.13	0.000000
DIPLOM	0.07 (0.12)	-1.12 (0.19)**	-0.24 (0.18)	-0.71 (0.15)**	1.00 (0.14)**	1.00 (0.16)**	169.84	0.000000

^a = 'Omnivoor georiënteerde culturele passanten'; ^b = 'Oudere niet-participanten'; ^c = 'Culturele passanten'; ^d = 'Jongere niet-participanten'; ^e = 'Bildungsburgers' en ^f = 'Omnivoren'.
* p<.05 en ** p<.001

APPENDIX D

Tabel 1 Conditionele kansen om 'Nooit' of 'Minstens één keer per jaar' aan een bepaalde culturele activiteit deel te nemen gegeven men tot één van de 6 clusters behoort. (APS 2000)

Profile	Cluster1 ^a	Cluster2 ^b	Cluster3 ^c	Cluster4 ^d	Cluster5 ^e	Cluster6 ^f
Cluster Size	0.21	0.22	0.21	0.15	0.12	0.09
OPERA						
Nooit	0.93	1.00	0.97	1.00	0.56	0.45
Minstens één keer per jaar	0.07	0.07	0.00	0.03	0.00	0.44
KLASSIEK						
Nooit	0.39	0.99	0.85	0.98	0.07	0.05
Minstens één keer per jaar	0.61	0.61	0.01	0.15	0.02	0.93
BALLET						
Nooit	0.86	1.00	0.86	1.00	0.55	0.39
Minstens één keer per jaar	0.14	0.14	0.00	0.14	0.00	0.45
THEATER						
Nooit	0.29	0.91	0.44	0.88	0.12	0.06
Minstens één keer per jaar	0.71	0.71	0.09	0.56	0.12	0.88
MUSEUM						
Nooit	0.29	0.77	0.31	0.82	0.01	0.00
Minstens één keer per jaar	0.71	0.71	0.23	0.69	0.18	0.99
FOLKTRAD						
Nooit	0.55	0.96	0.77	0.95	0.47	0.32
Minstens één keer per jaar	0.45	0.45	0.04	0.23	0.05	0.53
JAZZBLUE						
Nooit	0.69	1.00	0.97	1.00	0.85	0.45
Minstens één keer per jaar	0.31	0.31	0.00	0.03	0.00	0.15
ROCKPOP						
Nooit	0.14	1.00	0.97	0.76	0.94	0.23
Minstens één keer per jaar	0.86	0.86	0.00	0.03	0.24	0.06
BIOSCOOP						
Nooit	0.07	0.99	0.32	0.25	0.40	0.00
Minstens één keer per jaar	0.93	0.93	0.01	0.68	0.75	0.60

^a = 'Omnivoor georiënteerde culturele passanten'; ^b = 'Oudere niet-participanten'; ^c = 'Culturele passanten'; ^d = 'Jongere niet-participanten'; ^e = 'Bildungsburgers' en ^f = 'Omnivoren'.

Tabel 2 Conditionele kansen om tot de verschillende clusters te behoren gegeven iedere antwoordcategorie van de in het model opgenomen variabelen. (APS 2000-data)

Probability Means	Cluster1 ^a	Cluster2 ^b	Cluster3 ^c	Cluster4 ^d	Cluster5 ^e	Cluster6 ^f
Overall Probability	0.21	0.22	0.21	0.15	0.12	0.09
<i>Covariates</i>						
GESLACHT						
Man	0.25	0.22	0.18	0.17	0.11	0.07
Vrouw	0.16	0.23	0.23	0.14	0.14	0.10
AGECAT						
18-24	0.50	0.00	0.03	0.39	0.00	0.08
25-34	0.41	0.00	0.08	0.32	0.01	0.18
35-44	0.27	0.07	0.27	0.18	0.07	0.14
45-54	0.11	0.21	0.36	0.07	0.19	0.06
55-64	0.01	0.37	0.35	0.01	0.24	0.02
65+	0.00	0.66	0.11	0.00	0.23	0.00
DIPLOMA						
Laag onderwijsniveau	0.08	0.42	0.23	0.16	0.09	0.02
Gemiddeld onderwijsniveau	0.31	0.08	0.22	0.20	0.12	0.07
Hoog onderwijsniveau	0.31	0.04	0.15	0.05	0.20	0.25

^a= 'Omnivoor georiënteerde culturele passanten'; ^b= 'Oudere niet-participanten'; ^c= 'Culturele passanten'; ^d= 'Jongere niet-participanten'; ^e= 'Bildungsburgers' en ^f= 'Omnivoren'.

